

Sygn. akt I CSK 314/11

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 15 marca 2012 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Grzegorz Misiurek (przewodniczący)

SSN Wojciech Katner

SSN Hubert Wrzeszcz (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa małoletnich Kamila T. i Piotra T.
reprezentowanych przez opiekuna prawnego Halinę T.
przeciwko Powszechnemu Zakładowi Ubezpieczeń S.A.
o zadośćuczynienie, odszkodowanie i rentę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 15 marca 2012 r.,
skargi kasacyjnej powodów
od wyroku Sądu Apelacyjnego z dnia 2 grudnia 2010 r.,

uchyla zaskarżony wyrok w części zmieniającej wyrok Sądu Okręgowego w P. z dnia 11 grudnia 2009 r., przez oddalenie powództwa o rentę (pkt I 2), oddalającej apelację powodów od wymienionego wyroku Sądu Okręgowego w P. oddalającego powództwo o zadośćuczynienie (pkt II) oraz rozstrzygającej o kosztach procesu (pkt I 3, III, IV) i w tym zakresie przekazuje sprawę Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania,

Uzasadnienie

Wyrokiem z dnia 11 grudnia 2009 r. Sąd Okręgowy w P. zasądził od pozwanego na rzecz powodów po 80 000 zł odszkodowania z ustawowymi odsetkami od dnia 1 lipca 2000 r., miesięczną rentę uzupełniającą od 16 czerwca 2000 r. do 16 czerwca 2003 r. po 300 zł, od 17 czerwca 2003 r. do 16 czerwca 2006 r. po 400 zł, od 17 czerwca 2007 do 16 czerwca 2008 r. po 600 zł i od 17 czerwca 2008 r. po 800 zł, płatną z góry do dnia 15 każdego miesiąca z ustawowymi odsetkami za opóźnienie w spełnieniu świadczenia, oddalił powództwo w pozostałej części i orzekł o kosztach procesu.

Sąd ustalił, że w dniu 16 czerwca 2000 r. zginęła w wypadku drogowym matka małoletnich powodów. Sprawcy wypadku zostali prawomocnie skazani wyrokiem Sądu Rejonowego w P. z dnia 27 września 2004 r.

Matka powodów Agnieszka C. żyła w konkubinacie z Krzysztofem T. Pochodzący z tego związku faktycznego małoletni powodowie zostali uznani przez Krzysztofa T. Agnieszka C. i Krzysztof T. zamierzali się pobrać. Krzysztof T. pracował i łożył na utrzymanie dzieci. Matka powodów skończyła szkołę podstawową, nie miała wyuczonego zawodu. Pracowała w Zakładzie Przetwórstwa Rybnego jako robotnica. Po urodzeniu synów zrezygnowała z pracy, zajęła się wychowaniem dzieci, pobierała zasiłek.

Po śmierci Agnieszki C. Krzysztof T. przeprowadził synów do swoich rodziców. Powodami zajmowali się dziadkowie, ponieważ ich ojciec popadł w alkoholizm. W 2004 r. Krzysztof T. został pozbawiony władzy rodzicielskiej, a jego rodzice ustanowieni rodziną zastępczą dla powodów.

Śmierć matki i związana z nią całkowita zmiana sytuacji życiowej, a także postępowanie ojca stanowiły dla powodów traumatyczne przeżycie.

Kamil T., urodzony dnia 14 lutego 1995 r., jest dzieckiem chorym somatycznie, był leczony w różnych placówkach medycznych, także w Centrum Zdrowia Dziecka. Poddawany był zabiegom operacyjnym, udrażniającym przewody moczowe i wydalniczy. Stwierdzono u niego chorobę Hirschsprunga, chroniczne

zapalenie spojówek i dysleksję, wykonano kolostomię. Wymaga on stałej opieki medycznej, przyjmuje leki, musi poddawać się zabiegom medycznym i wymaga diety lekkostrawnej. Jego rozwój wczesnodziecięcy przebiegał z opóźnieniem, w wieku siedmiu lat ujawnił się obniżony rozwój ruchowy, a następnie cechy nadpobudliwości psychoruchowej i obniżona zdolność koncentracji uwagi. Był wielokrotnie badany w poradni psychologiczno-pedagogicznej, poddawany terapiom, korzystał z zajęć wyrównawczych i korepetycji. Nie pamięta wyglądu matki, ale odczuwa jej brak, nie zawsze znajduje zrozumienie u dziadków jako osób starszych, odczuwa brak bezpieczeństwa. Jest chłopcem lęklwym i nieśmiałym, stojącym na uboczu życia rówieśników, nie potrafi nawiązywać kontaktów z innymi. Ma mniejszą sprawność fizyczną i poczucie osierocenia, nie potrafi poprosić o pomoc w trudnych sytuacjach. Chodzi na grób matki, brak kontaktów z ojcem pogłębia jego nieharmonijny rozwój umysłowy i nasila zaburzenia emocjonalne.

Piotr T., urodzony dnia 8 czerwca 1996 r., jest zdrowszy niż brat, ale także wykazuje duże defekty rozwojowe. Ma trudności z przyswajaniem i zapamiętywaniem wiedzy, wykazuje męczliwość psychiczną, wymaga pomocy w nauce. Przechodził z tego powodu badania w poradni pedagogiczno-psychologicznej, uczęszcza na zajęcia wyrównawcze, korzysta z korepetycji i pomocy brata. Ma znaczne objawy organicznego uszkodzenia ośrodkowego układu nerwowego na skutek urazu spowodowanego nieobecnością matki, o której nieustannie pamięta.

W toku procesu w dniu 31 sierpnia 2009 r. zmarł dziadek powodów, obecnie pozostają oni wyłącznie pod opieką babci. Z Zakładu Ubezpieczeń Społecznych powodowie otrzymali rentę po matce w łącznej wysokości 579,26 zł.

Sąd Okręgowy uznał, że żądanie zasądzenia odszkodowania na podstawie art. 446 § 3 k.c. jest uzasadnione co do zasady. Nie znalazł jednak podstaw do uwzględnienia tego roszczenia w dochodzonej wysokości (po 100 000 zł). Zadaniem Sądu rozmiar znacznego pogorszenia sytuacji życiowej powodów spowodowanego śmiercią matki uzasadnia zasądzenie odszkodowania, po uwzględnieniu wypłaconego już przez pozwanego (po 10 000 zł), w wysokości po 80 000 zł, żądanie przewyższające zasądzoną kwotę podlega zatem oddaleniu.

Również nie budziło wątpliwości Sądu Okręgowego, co do zasady, żądanie zasądzenia na podstawie art. 443 § 2 renty uzupełniającej, ponieważ renta rodzinna nie zaspakaja potrzeb powodów. Jednakże roszczenie to w wysokości określonej przez powodów uznał za wygórowane i dlatego uwzględnił je częściowo. Zdaniem Sądu nie było podstaw do uwzględnienia roszczenia o zadośćuczynienie, gdyż przepis art. 446 § 4 k.c. przewidujący możliwość jego dochodzenia nie obowiązywał w chwili śmierci matki powodów.

Apelację od wyroku wniosły obie strony. Zaskarżając wyrok w części oddalającej powództwo, powodowie domagali się jego zmiany i uwzględnienia powództwa w całości. Pozwany zaskarżył natomiast wyrok w części uwzględniającej powództwo i domagał się jego zmiany przez obniżenie odszkodowania do kwoty po 40 000 zł, zasądzenie odsetek od dnia wydania wyroku, oddalenie roszczenia o zasądzenie renty wyrównawczej i zmianę rozstrzygnięcia o kosztach procesu. Wyrokiem z dnia 2 grudnia 2010 r. Sąd Apelacyjny zmienił wyrok Sądu pierwszej instancji w ten sposób, że ustawowe odsetki od odszkodowania zasądził od dnia 23 września 2007 r. i oddalił roszczenie z tego tytułu za okres wcześniejszy, oddalił roszczenie o rentę, obniżył zasądzoną od pozwanego na rzecz Skarbu Państwa kwotę z tytułu kosztów sądowych, oddalił w pozostałej części apelację pozwanego i w całości apelację powodów oraz orzekł o kosztach postępowania apelacyjnego.

Sąd odwoławczy nie znalazł podstaw do uwzględnienia apelacji powodów. Zasądzone odszkodowanie jest – jego zdaniem – odpowiednie do rozmiaru znacznego pogorszenia sytuacji życiowej powodów, spowodowanego śmiercią matki. Podzielił też podgląd Sądu pierwszej instancji, że obowiązujący w chwili zdarzenia wywołującego szkodę stan prawny wykluczał możliwość zasądzenia zadośćuczynienia.

Sąd drugiej instancji dopatrył się natomiast podstaw do częściowego uwzględnienia apelacji pozwanego. Podzielił zarzuty apelującego, że nie zachodzą przesłanki uzasadniające zasądzenie renty uzupełniającej. Oceniając możliwości zarobkowe Agnieszki C. uznał, że nie byłaby ona w stanie przeznaczyć na potrzeby powodów więcej, niż wynosi pobierana przez poszkodowanych renta rodzinna.

Podkreślił również, że powodowie nie sprostali ciężarowi wykazania wysokości zarobków zmarłej matki, stanowiących przesłankę zasądzenia renty uzupełniającej. Sąd podzielił też co do zasady zarzut apelującego, że Sąd Okręgowy wadliwie ustalił opóźnienie w spełnieniu świadczenia odszkodowawczego i uznał, iż należy je liczyć od dnia 23 września 2007 r.

Zaskarżając wyrok częściowo, pełnomocnik powodów w skardze kasacyjnej, opartej na obu podstawach, zarzucił naruszenie art. 446 § 2 k.c. w związku z art. 135 § 1 k.r.o. i art. 6 k.c., art. 448 w związku z art. 23 i art. 24 k.c. oraz art. 322 k.p.c. Powołując się na te podstawy wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania albo o uchylenie tego orzeczenia i uwzględnienie powództwa o zadośćuczynienie i rentę w całości.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Sądy obu instancji zgodnie przyjęły, że przepis art. 446 § 4 k.c., który wszedł w życie z dniem 3 sierpnia 2008 r., nie mógł stanowić podstawy prawnej zasądzenia dochodzonego przez powodów zadośćuczynienia za krzywdę spowodowaną tragiczną śmiercią matki, ponieważ nie obowiązywał on w chwili zdarzenia wyrządzającego im krzywdę. Stanowisko to jest trafne. Nie oznacza ono jednak – co słusznie zarzucili skarżący – że dochodzone roszczenie jest w ogóle pozbawione podstawy prawnej. Uszło bowiem uwagi Sądu odwoławczego, że w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 14 stycznia 2010 r., IV CSK 307/09 (OSNC-ZD 2010, nr 3, poz. 91) wyrażono pogląd, że w stanie prawnym sprzed dnia 3 sierpnia 2008 r. spowodowanie śmierci osoby bliskiej mogło stanowić naruszenie dóbr osobistych najbliższych członków rodziny zmarłego i uzasadniać przyznanie im zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c. Prawo do życia w rodzinie i utrzymania tego rodzaju więzi stanowi bowiem dobro osobiste członków rodziny i podlega ochronie na podstawie art. 23 i art. 24 k.c.

Stanowisko to zyskało aprobatę w uchwałach Sądu Najwyższego z dnia 22 października 2010 r., III CZP 76/10 (Biul. SN 2010, nr 10, s. 11) i z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11 (Biul. SN 2011, nr 7, s. 9). Wyjaśniono w nich również, że dodanie art. 446 § 4 k.c. jest nie tylko wyrazem woli ustawodawcy potwierdzenia dopuszczalności dochodzenia zadośćuczynienia na gruncie

przepisów obowiązujących przed wejściem w życie tego przepisu, ale także dokonania zmiany ogólnej reguły wynikającej z art. 448 k.c. przez zawężenie kręgu osób uprawnionych do zadośćuczynienia do najbliższych członków rodziny. Przepis art. 446 § 4 k.c. wzmacnia też wykładnię art. 446 § 3 k.c., wiążącą funkcję tego przepisu wyłącznie z ochroną majątkową. Nie można zatem zasadnie twierdzić, że przepis art. 446 § 4 k.c. stanowi swoiste superfluum, pozbawione głębszego sensu normatywnego. Podkreślono też, że nie każdą więź rodzinną niejako automatycznie należy zaliczyć do katalogu dóbr osobistych, lecz jedynie taką, której zerwanie powoduje ból, cierpienie, rodzi poczucie krzywdy. Osoba dochodząca roszczenia na podstawie art. 448 k.c. powinna zatem wykazać istnienie tego rodzaju więzi, stanowiącej jej dobro osobiste podlegające ochronie.

Sąd odwoławczy nie rozważał zasadności roszczenia powodów o zadośćuczynienie na podstawie art. 448 w związku z art. 24 § 1 k.c. Zarzut wydania zaskarżonego wyroku z naruszeniem tych przepisów należało zatem uznać za uzasadniony.

Oceniając zasadność żądania zasądzenia renty na podstawie art. 446 § 2 k.c., Sąd odwoławczy uznał, że nie ma wątpliwości, iż została spełniona przesłanka renty w postaci istnienia potrzeb małoletnich powodów. Poszkodowani nie sprostali jednak – zdaniem Sądu – ciężarowi wykazania wysokości zarobków, jakie mogłaby osiągnąć ich zmarła matka. W konsekwencji nie było podstaw do uwzględnienia roszczenia o rentę. Skarżący trafnie zarzucili, że oddalając roszczenie o rentę, Sąd nie rozważył możliwości zastosowania art. 322 k.p.c. Przepis ten pozwala sądowi w sprawach o naprawienie szkody, w których ściśle udowodnienie wysokości żądania jest niemożliwe lub nader utrudnione, zasądzić odpowiednią sumę według własnej oceny, opartej na rozważeniu wszystkich okoliczności sprawy (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 stycznia 2010 r., IV CSK 307/09). Zaniechanie rozważenia możliwości zastosowania rozwiązania przewidzianego w art. 322 k.p.c. uniemożliwia odparcie zarzutu, że zaskarżony wyrok został wydany z naruszeniem art. 322 k.p.c., a w konsekwencji także z naruszeniem art. 446 § 2 k.c. przez jego niezastosowanie. W związku z zarzutem naruszenia art. 446 § 2 k.c. należy przypomnieć, że w literaturze i orzecznictwie przyjmuje się zgodnie, że renta przewidziana w tym przepisie, ma charakter odszkodowawczy, a nie

alimentacyjny. Stanowi ona wynagrodzenie straty, jakiej doznała osoba uprawniona do alimentacji na skutek niemożności uzyskania świadczenia zaspokajającego jej wszystkie potrzeby. Zmierza ona więc do restytucji, w granicach możliwych do zrealizowania, stanu, jaki istniałby, gdyby nie nastąpiło zdarzenie wyrządzające szkodę (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 marca 2008 r., III CSK 386/07, OSNC-ZD 2009, nr 2, poz.50).

Wskazany w skardze kasacyjnej zakres zaskarżenia obejmuje cały punkt I wyroku Sądu odwoławczego. Jednakże w podstawach kasacyjnych nie przytoczono zarzutów naruszenia prawa dotyczących rozstrzygnięcia w przedmiocie odszkodowania zasądzonego na podstawie art. 446 § 3 k.c. Również z uzasadnienia skargi kasacyjnej nie wynika, aby skarżący zakwestionowali wspomniane rozstrzygnięcie. W tej sytuacji należało przyjąć, że w istocie wyrok Sądu odwoławczego został zaskarżony w zakresie, w jakim została uwzględniona skarga kasacyjna.

Z przedstawionych powodów Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji wyroku (art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. i art. 108 § 2 w związku z art. 398²¹ k.p.c.).